

Elie Wiesel și etica responsabilității

Cartea lui Sandu Frunză *Dumnezeu și Holocaustul* la Elie Wiesel este, cum se precizează în prolog (Introducere la problema răului și a responsabilității), o carte „despre indiferență“, nu doar indiferența omului, ci și cea a lui Dumnezeu, două registre ale indiferenței care se intersectează, favorizând o complicitate culpabilă cu răul absolut reprezentat de Holocaust. Studiul cercetătorului clujean se concentrează asupra istorisirilor lui Wiesel, mai cu seamă asupra confesiunilor cutremurătoare din *Noaptea*, operă cu semnificații multiple, de un tragicism acut, din care se desprinde ideea că „Dumnezeu a ales să fie tăcut și absent pentru a face mai pregnantă prezența omului, moartea și suferința lui“. În circumscrierea problematicii teoretice a Holocaustului, din perspectiva responsabilității, autorul face apel la cercetările lui Hans Jonas, care presupune că „izvorul responsabilității este necesitatea ființei umane de a-și prezerva propria natură umană“, sau la scrierile lui Emmanuel Lévinas, pentru care justiția e sinonimă cu etica. Elie Wiesel își propune, prin intermediul discursului literar, să găsească unele răspunsuri cu privire la poziționarea condiției și a rațiunii umane într-o lume în care Dumnezeu este indiferent sau absent. Scriitorul este de părere că emergența Răului absolut a fost posibilă doar în momentul în care radicalizarea lui a început să devină un fapt al cotidianului, insinuându-se în normalitatea existenței. Problematika volumului lui Sandu Frunză (structurat pe câteva capitole consistente, bine articulate: *Noaptea* lui Elie Wiesel, *Inexprimabilul*, *Dumnezeu și Holocaustul*, *Memorie și mărturisire și Moartea inocenței*) e fundamentată pe câteva concepte-cheie, recurente: răul absolut, indiferența, responsabilitatea, memoria, mărturisirea, moartea omului, moartea lui Dumnezeu etc.

Sandu Frunză își fundamentează o bună parte din carte pe interferența dintre memorie, responsabilitate și mărturisire, elemente primordiale ale creației lui Elie Wiesel. Memoria, de pildă, este circumscrisă recurent în această carte densă, substanțială, riguros articulată prin forța ipotezelor, temeinicia raționamentelor și seducția ideii. Memoria este „origine, este vehicul al vieții și este suportul pe care se poate construi speranța mântuirii“. Ea este însă și nostalgie, prezență, mărturie, temei al ființei care își poate reconstitui rădăcinile ontice prin apelul la anamneză. Sprijinindu-se pe „doi piloni“ constitutivi, memoria și mărturisirea, Wiesel conferă literaturii, istorisirii, un rol privilegiat în detașarea esențialității ființei umane. Sandu Frunză consideră că, pentru Wiesel, literatura „nu trebuie să fie moralizatoare, dar are menirea de a trezi întrebări, de a sensibiliza și de a-i determina pe oameni să fie preocupați de ceea ce se întâmplă cu cei de lângă ei, dar și cu cei pe care pot să îi perceapă în forma pe care o înțelegem în termenii antropologici ai comunităților imaginate“. Aparținând unei bogate tradiții hasidice, Elie Wiesel este unul dintre supraviețuitorii Holocaustului, pentru care lumea nu va mai fi la fel după genocid, pentru care tradiția și-a modificat fundamental reperele și rosturile. Universul în care trăiește supraviețuitorul Holocaustului e un univers străin, care poate fi umanizat doar prin cultivarea unei etici a responsabilității față de celălalt, a angajării și deschiderii spre universul moral al semenilor. Regăsirea de sine devine, astfel, posibilă, numai ca gest al comuniunii, al ieșirii din sine și al întâlnirii mântuitoare cu Altul.

Experiența liminară a Răului absolut, a Holocaustului provoacă în conștiința autorului *Noptii* un sentiment de nesiguranță, o sugestie a haosului, un abis insondabil al unei sensibilități acute la formele paroxistice ale răului. Indiferența și absența divinului sunt provocate tocmai de aceste experiențe ale Răului, cum remarcă Sandu Frunză:

Indiferența umană afectează în așa măsură echilibrul lumii încât aduce chiar și o perturbare la nivelul divinității, care stă la rândul său sub semnul indiferenței. Indiferența omului și indiferența lui Dumnezeu mută accentul dinspre responsabilitatea în fața lui Dumnezeu înspre responsabilitatea omului față de alt om. Dumnezeu este absent deoarece numai tăcerea și absența lui lasă loc rostirii și prezenței unei chemări la responsabilitate a ființei umane în fața semenilor săi. Această absență creează spațiul necesar acțiunii etice și politice.

Examinând cu instrumente analitice și teoretice adecvate opera lui Wiesel, Sandu Frunză identifică două registre care alimentează viziunile scriitorului, un registru nocturn (marcat de tristețe, indiferență, suferință sau moarte) și un registru diurn (relevat ca necesitate imperioasă a responsabilității etice, a mărturisirii, a memoriei și adevărului moral). La rândul lui, mesajul lui Elie Wiesel se dezvoltă pe două planuri: un plan al rememorării, în cadrul căruia, cum scrie cercetătorul, „memoria joacă un rol terapeutic împotriva maladiilor totalitare pe care le-a cunoscut lumea modernă“, și, pe de altă parte, un plan al sensibilității, al reflecției asupra destinului ființei umane aruncate în Istorie, o istorie delirantă și atroce. Etica responsabilității, cuvânt-cheie al ideologiei și literaturii lui Wiesel, poate fi edificată doar cu condiția abandonării atitudinii de indiferență față de celălalt, de regăsire a unei identități superioare în identificarea cu resursele pozitive ale alterității, căci, observă Sandu Frunză, cei care au încercat să salveze viața unor ființe condamnate la teroare și moarte își asumau o responsabilitate față de destinul celuilalt, reprezentând, totodată, „o fisură în normalitatea manifestării răului absolut“.

Pentru Elie Wiesel, memoria este o mărturie a prezenței omului și a lui Dumnezeu, ea având capacitatea de a coagula umanul și umanitatea, de a conferi noblețe și certitudine etică dialogului omului cu lumea și cu semenii. Iată de ce cuvintele lui Wiesel referitoare la forța expiatoare a anamnezei sunt cu totul revelatoare pentru disponibilitățile morale și literare ale autorului Noapții: „Ne reamintim Auschwitz-ul și tot ceea ce el simbolizează deoarece credem că, în ciuda trecutului și a ororilor sale, lumea este demnă de salvare; iar salvarea, ca și mântuirea, poate fi găsită doar în memorie“. Prin intermediul Memoriei, omul și Dumnezeu își găsesc justificarea și îndreptățirea ontologică și gnoseologică. Literatura lui Elie Wiesel exprimă, prin intermediul unor figuri paradigmatiche sau al unor parabole de extremă intensitate simbolică, ideile autorului cu privire la prezența sau absența divinului, cu privire la necesitatea mărturisirii sau a rolului memoriei în redimensionarea condiției umane. Autorul cărții Dumnezeu și Holocaustul la Elie Wiesel subliniază, de altfel, faptul că „acțiunii răului radical, Elie Wiesel îi opune necesitatea ca fiecare individ să iasă din indiferență și să acționeze în vederea regăsirii de sine prin practicarea unei etici a responsabilității“. Cartea lui Sandu Frunză, densă și aplicată, animată de spirit metodic și de finețe analitică, conturează un portret credibil și riguros al scriitorului și gânditorului Elie Wiesel.

Iulian Boldea

Elie Wiesel și etica responsabilității (Sandu Frunză, Dumnezeu și Holocaustul la Elie Wiesel. București: Editura Contemporanul, 2010)

